

Kaposvár, 1896. június 7. – Budapest, 1958. június 16.

Szegényparaszti-altiszti családban született. Apja uradalmi cseléd, vármegyei tisztiszolga, távírdai munkás volt. Szülővárosában elvégezte a gimnázium első négy évfolyamát, majd géplakatos mesterséget tanult. 1915 májusában behívták katonának, a következő év júliusában orosz fogságba esett. 1918-ig a Bajkál-tó mellett volt hadifogolytáborban, 1918. júniusi szabadulása után a Vörös Gárda soraiban részt vett a polgárháborúban. 1920 februárjában belépett a bolsevik pártba, majd 1921 márciusában hazatért. Magántisztviselőként dolgozott Kaposváron egy biztosítótársaságnál, részt vett a helyi szociáldemokrata pártszervezet munkájában, de 1925-ben kizárták a Magyarországi Szociáldemokrata Pártból. Alapító tagja volt az illegális kommunista mozgalom fedőpártjának, a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak. 1927 elején letartóztatták, majd két hónap után szabadon bocsátották. 1928 tavaszán Bécsbe emigrált, s 1928–1929 folyamán, mint a kommunista párt falusi osztályának vezetője és a parasztság körében folytatott pártszervezés felelőse, két ízben is illegálisan, hosszabb ideig Budapesten dolgozott. Az illegális KMP által kiadott Parasztok Lapja szerkesztője. 1930 elején a KMP II. kongresszusának küldötteként Moszkvába érkezett. A kongresszuson jobboldali elhajlásért súlyos bírálat érte. Nem tért haza Magyarországra, a következő tizenöt esztendőn önszántából Moszkvában töltötte, a Kommunista Internacionálé Nemzetközi Agrárintézetében (1930–1936), a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalában (1937–1938), a moszkvai rádióban a magyar nyelvű adások szerkesztőjeként (1939–1944) dolgozott. Noha részt vett a KMP agrárprogramjának kidolgozásában, nem volt tagja a párt vezetésének. Széles körű agrártudományi tevékenységet folytatott, több cikket, tanulmányt, brosrát publikált magyar és orosz nyelven. 1938–1940 között a Moszkvában megjelenő Új Hang című folyóirat szerkesztőbizottsági tagja és állandó cikkírója volt. 1936-ban kizárták a pártból, de 1938-ban visszavették. 1944 novemberében mint a Magyar Kommunista Párt moszkvai vezetése által megbízott négytagú központi vezetőség tagja tért vissza Magyarországra. Részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottság munkájában, 1944. december 18-án Hódmezővásárhelyen az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjévé választották. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztereként nevéhez fűződik az 1945. évi földreform végrehajtása. Az MKP 1945. májusi konferenciáján a politikai bizottság tagjává választották. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Szabolcs és Szatmár-Bereg vármegyei választókerületből ismét a törvényhozás tagja lett; 1947. augusztus 31-én a Hajdú és Bihar vármegyei listáról került be a parlamentbe, 1947. szeptember 16-án a törvényhozás elnökévé választották, 1949. június 8-ig töltötte be házelnöki tisztséget. 1949. május 15-én a Magyar Függetlenségi Népront Somogy megyei listájáról került be a törvényhozásba, 1953. május 17-én Somogyban ismét képviselő lett, megbízatásáról miniszterelnöki felmentésekor 1955 áprilisában lemondani kényszerült. 1945. november 4-től 1946. március 20-ig belügyminiszter Tildy Zoltán, majd Nagy Ferenc kormányában. Passzivitása miatt több bírálat érte a pártvezetésben, emiatt és betegségére való hivatkozással az MKP visszahívta a belügyminiszteri posztról, kooptálták a titkárság tagjai közé, az 1946. októberi kongresszusig töltötte be ezt a tisztséget. Ezután az MKP falusi bizottságának vezetője, a párt első számú agrárszakembere. 1947–1949 között több kérdésben ellentétbe

került a magyar pártvezetéssel, elsősorban a mezőgazdaság gyors és erőszakos kollektivizálását helytelenítette. Hosszabb távon számolt a kis- és középparaszti magántulajdon fennmaradásával, nem értett egyet a gazdagparaszság (kulákság) adminisztratív korlátozásával és likvidálásával. A véleménykülönbségek az MKP (MDP) teljes hatalomátvételének időszakában különösen kiélezetté váltak. Már 1948 őszén leváltották a falusi bizottság vezetői posztjáról. Elgondolásait hosszabb vitáiban összegezte. Ennek vitája után 1949 szeptemberében önkritikát gyakorolt, de ennek ellenére kizárták a politikai bizottságból. 1948. szeptember 15-én egyetemi rendes tanárrá nevezték ki, egy évig tanított a Magyar Agrártudományi Egyetemen és a Magyar Közgazdaság-tudományi Egyetemen, majd visszakerült a pártapparátusba, 1950 áprilistól 1952. júliusig az MDP KV adminisztratív osztályának vezetője. 1950-ben beválasztották levelező tagnak a Magyar Tudományos Akadémiába. 1950. december 12-től ismét a kormány tagja lett élelmezési, majd 1952. január 5-től begyűjtési miniszter. 1951-ben újra tagja lett a politikai bizottságnak és a titkárságnak. 1952. november 14-től miniszterelnök-helyettes, majd Sztálin halála után, 1953. július 4-től miniszterelnök; e megbízatása miatt felmentették titkársági tagsága alól. A Sztálin utáni új szovjet vezetés szemelte ki a klasszikus sztálini rendszer korrekciójának magyarországi végrehajtására. Miniszterelnökként fordulatot hajtott végre a gazdaságpolitikában, szakított az erőltetett ütemű nehézipari fejlesztéssel és az erőszakos kollektivizálással. Komoly lépéseket tett a törvényesség helyreállítása érdekében, feloszlatta az internálótáborokat, megszüntette a kitelepítést, korlátozott amnesztiát hirdetett. Megkezdődött egyes – főleg kommunisták elleni – politikai perek felülvizsgálata. 1954-ben a korrekción túlhaladó, átfogó gazdasági és politikai reformprogramot próbált kidolgozni, bátorította a párton belüli bírálatot, oldotta a sajtó megkötöttségeit, megpróbálta lazítani a monolit politikai szerkezetet a Hazafias Népfront újjászervezésével; ő maga alelnöki posztot töltött be a szervezetben. Ennek kapcsán folyamatos összeütközésben állt az ortodox sztálinisták Rákosi Mátyás vezette csoportjával. Kezdeményezésükre a szovjet pártvezetés megbírálta és megvonta tőle a bizalmát. Malenkov miniszterelnök háttérbe szorulása kapcsán, 1955 márciusában az MDP KV elvetette politikáját, és április 18-án leváltotta valamennyi állami és párttisztviselőjét. 1955. december 3-án a pártból is kizárták. Ugyancsak kizárták az MTA-ból, amelynek 1953 óta rendes tagja volt. Elutasította a bolsevik rítus szerint kötelező önbírálatot. Vezéralakja lett a sztálinista rendszert bíráló kommunista értelmiségiekből verbuválódott pártellenzéknek, amely az ő kormányprogramját tűzte zászlajára. Ekkor írott politikai tanulmányaiban élesen bírálta a sztálinizmust, amelyet „elfajult bonapartizmusnak” nevezett. Síkraszállt a nemzeti függetlenségért és Magyarország katonai tömbökön kívüli státusáért. Rákosi 1956. júliusi leváltása után ellenzéki nyomásra október 13-án visszavették a pártba. Visszanyerte akadémiai tagságát is. Október 23-án a Budapesten tüntető tömeg egyebek mellett az ő kormányfői kinevezését is követelte. Az éjszaka megtartott központi vezetőségi ülésen kooptálták a KV-be, és beválasztották a politikai bizottságba. A pártvezetés kérésére elvállalta a miniszterelnöki szerepet. Új párttisztviselőit az MDP vezető testületei október 28-i feloszlatásáig viselte. Október 28–31-én az MDP hattedgű elnökségének, a párt feloszlata után az új kommunista párt, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának a tagja. Mindvégig politikai kibontakozásra törekedett. 1956. október 28-án tüzszünetet hirdetett, fellépett a szovjet csapatok távozásáért, október 30-án meghirdette a többpártrendszerhez való visszatérést, és 1945-ös mintára koalíciós kormányt alakított. Az újabb szovjet csapatok bevonulására válaszul november 1-jén deklarálta Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből és az ország semlegességét. November 4-én hajnalban a szovjet katonai támadás hírére a jugoszláv követségre menekült. A Kádár-kormány

menlevelével hagyta el a képviselőt november 22-én, ám a szovjet hatóságok (magyar segítséggel) őrizetbe vették és Romániába deportálták. A Kádár-vezetés és a szovjet Politbüro egyeztetett döntése nyomán 1957. április 14-én letartóztatták, Budapestre szállították, és megkezdődött az ellene irányuló rendőri vizsgálat, majd az MSZMP KB 1957. december 21-i döntése nyomán a politikai per. A vádakat végig elutasította, még érdemi védekezésre sem volt hajlandó. Többszöri halasztás után, 1958. június 15-én halálra ítélték; kegyelmet nem kért. Az ítéletet másnap hajnalban a budapesti Országos Börtön udvarán végrehajtották. A helyszínen jeltelen sírba temették, majd 1961-ben holttestét átszállították az Újköztemető legtávolabbi sarkában fekvő 301-es parcellába, ahol ugyancsak jeltelen sírba helyezték. 1989 tavaszán a demokratikus politikai erők fellépése nyomán Nagy Imre és a vele egy perben halálra ítélt társai holttestét exhumálták. 1989. június 16-i újratemetésük a magyarországi demokratikus átalakulás kiemelkedő, jelképes eseménye lett. Július 6-án jogi értelemben is rehabilitálták.